

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده زبان و ادبیات فارسی
گروه زبان و ادبیات فارسی

بررسی و تحلیل مفاهیم اخلاقی و تربیتی در شعر کودک و نوجوان شاعران پس از انقلاب اسلامی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر ایرانزاده

استاد مشاور: جناب آقای دکتر طایفی

پایان نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

نگارنده: سعید رحیمی

سال تحصیلی ۹۱-۹۲

چکیده:

هدف از اخلاق، ایجاد کرامت نفس است، کرامت نفس صفت پسندیده ای است که انواع نیکی‌ها و فضایل انسانی را در بر می‌گیرد و تربیت، فراهم کردن شرایط لازم برای شکوفایی استعدادهای نهفته و آراستگی به صفات نیکوی انسانی می‌باشد. شعر کودکان و نوجوانان یکی از شاخه‌های مهم ادبیات می‌باشد، این شاخه در کشور ما سابقه زیادی ندارد و آثار پژوهشی معتبری در باره آن انجام نشده است.

مفاهیم اخلاقی در شعر شاعران کودک و نوجوان در دوره پس از انقلاب بسیار گسترش یافته‌اند و ما در این پژوهش به بررسی بعضی از این مفاهیم در شعر ابراهیمی ((شاهد))، رحماندوست و قاسم نیا پرداخته‌ایم. شعر کودک و مفاهیم اخلاقی در کشور ما و به‌خصوص پس از انقلاب با هم گره خورده‌اند. با توجه به اینکه آموزه‌های اخلاقی و تربیتی مانند توحید، تقوا، صبر، شکرگزاری، تکریم خانواده، تواضع، مهرورزی هر یک نقش بسزایی در پرورش روح و ذهن کودک و نوجوان دارند. در این میان شعر کودک و نوجوان راهی مناسب و درخور فهمی برای هدایت او به سوی رشد است.

روش تحقیق و گردآوری اطلاعات بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و تهیه منابع مربوطه جهت فیش برداری و استخراج موارد تربیتی و اخلاقی از میان دفترهای شعر شعرای مورد نظر بوده است. و پس از م(شاهد)ه و یادداشت برداری نمونه‌های اخلاقی اقدام به فهرست بندی این وجوه اخلاقی نموده‌ایم.

در این پژوهش با توجه به بررسی‌های انجام شده و تحلیل داده‌ها به این نتیجه رسیده‌ایم که این شعرا با استفاده از زبان کارآمد، ساده و مناسب کودکان و نوجوانان، مفاهیم اخلاقی بررسی شده را بیان کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: ادبیات، شعرا، کودک و نوجوان، اخلاق، تربیت، انقلاب اسلامی.

پیشگفتار:

مفاهیم تربیتی و اخلاقی در شعر فارسی سابقه‌ای بسیار طولانی دارد. یکی از وجوه برجسته شعر فارسی جنبه تعلیمی آن است که معمولاً با مفاهیم اخلاقی و تربیتی همراه بوده است. در این پژوهش به بررسی تعدادی از مفاهیم اخلاقی و تربیتی در شعر سه شاعر کودک و نوجوان پس از انقلاب پرداخته‌ایم. پس از مقدمه و معرفی اهمیت موضوع در این رساله در فصل نخست به تعریف مفاهیم ادبیات، ادبیات کودک و نوجوان و سابقه آن در ادبیات فارسی پرداخته شده است. همچنین ویژگی‌های ادبیات کودک و نوجوان و عناصر تشکیل دهنده آن بررسی و تحلیل شده‌اند. در فصل دوم به بررسی و معرفی مفاهیم اخلاقی و تربیتی با توجه به دین اسلام و فرهنگ و جامعه ایران پرداخته‌ایم. این مفاهیم به صورت تحلیلی و مرتبط با مسائل رشد و روان-شناسی کودک و نوجوان نوشته شده است، زیرا موضوع کلی این رساله مرتبط با مفاهیم تربیتی در شعر کودک و نوجوان است.

این پژوهش یکی از نگاه‌های ممکن به شعر کودک و نوجوان پس از انقلاب در ایران است که می‌تواند به پژوهش‌های دیگر در این زمینه کمک کند.

در پایان بر خود لازم می‌دانم که از خدای مهربان، همپای تمام لحظه‌هایم سپاس‌گزاری کنم همچنین از زحمات و مهربانی‌های بزرگوارانه استاد راهنمایم جناب دکتر نعمت‌الله ایران‌زاده و دلسوزی‌های استاد مشاورم جناب آقای دکتر شیرزاد طایفی و راهنمایی‌های خانم دکتر واعظ‌قدردانی کنم. زحمات پدر و مادر گرامی و خانواده‌ی عزیزم را فراموش نمی‌کنم همچنین از کلیه دوستانی که مرا در این امر یاری کردند کمال تشکر را دارم.

فهرست مطالب

فصل یک	
۲	مقدمهٔ رساله
۳	ادبیات چیست
۴	ادبیات کودک و نوجوان
۵	اصول ادبیات کودک
۶	هدف ادبیات کودک
۷	شعر کودک و نوجوان؛ قالب‌ها، مفاهیم، درون‌مایه، تعریف قالب‌های منظم
۱۱	ویژگی شعر کودک و نوجوان
۲۳	تاریخچه و سیر ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران
فصل دوم	
۲۶	کودک و نوجوان
۲۶	عمده‌ترین مسائل رشد و روان‌شناسی
۲۸	اخلاق
۳۳	تربیت
۳۶	اهمیت و نقش تربیت
<p>وجوه اخلاقی و تربیتی (یاد خدا، پیوند تکریم و خانواده، مهرورزی، بخشش و کرم، خدمت، یاری، تواضع، ادب در گفتار و رفتار، هدیه دادن، صداقت و امانتداری، رازداری، صله‌ی رحم، میهمانی، همسایه‌داری، عفو و گذشت، تفکر و تعقل، دانش‌اندوزی، پاکیزگی، امید و آرزو، شجاعت، وفای به عهد، تشکر، دوستی، خنده و شادی، بازی کردن، زیرکی، صبر، مسافرت، تلاش و کار و فعالیت و سلام)</p>	
فصل سه	
<p>الف: شرح مختصری در احوال و آثار شکوه قاسم نیا، مصطفی رحماندوست و جعفر ابراهیمی ((شاهد))</p> <p>ب: شواهد و نمونه‌های اخلاقی و تربیتی در آثار این ۳ تن</p>	
۵۳	۱ * یاد خدا
۶۷	۲ * تکریم و پیوند خانواده
۸۲	۳ * ادب و تواضع
۹۴	۴ * مهرورزی و بخشش و یاری
۱۱۲	۵ * هدیه
۱۱۷	۶ * صداقت

۱۱۸	* ۷ رازداری
۱۲۳	* ۸ صله رحم (میهمانی - همسایه‌داری)
۱۳۰	* ۹ عفو و گذشت
۱۳۴	* ۱۰ تفکر و تعقل و دانش‌اندوزی
۱۴۳	* ۱۱ پاکیزگی و سلامتی
۱۵۰	* ۱۲ امید و آرزو
۱۵۹	* ۱۳ شجاعت
۱۶۳	* ۱۴ تلاش و کار
۱۷۰	* ۱۵ سلام
۱۷۶	* ۱۶ تشکر
۱۸۱	* ۱۷ وفای به عهد
۱۸۵	* ۱۹ دوستی و دوست داشتن
۱۹۲	* ۲۰ شادی و خنده
۲۰۴	* ۲۱ بازی کردن
۲۱۴	* ۲۲ صبر
۲۱۸	* ۲۳ مسافرت
۲۲۲	نتیجه‌گیری
۲۲۷	کتابنامه

۱-۱- مقدمه‌ی رساله

موضوع رساله، بررسی و تحلیل مفاهیم اخلاقی و تربیتی در شعر کودک و نوجوان شاعران پس از انقلاب اسلامی است.

اخلاق و تربیت می‌تواند طیف وسیعی از ادبیات را در جامعه در برگیرد. برای آشنایی دقیق با زیرساخت‌ها و روساخت‌های فرهنگی یک جامعه، توجه به تمامی عناصر تشکیل دهنده فرهنگ این جامعه ضروری است، و بی‌تردید شعر یکی از این عناصر است. شعر کودک و نوجوان به صورت تخصصی، بعدی از ابعاد فرهنگ ایرانی را به نمایش می‌گذارد. حال آن که اگر این شعر را در بسته‌ی خاصی و در یک محدوده‌ی زمانی خاص همچون انقلاب اسلامی بررسی کنیم یافته‌هایی حاصل خواهد شد که جهت تبیین شاخه‌های فرهنگ و اندیشه‌ی ملی و بومی خواهد بود. جستجوهای به عمل آمده نشان می‌دهد اگر چه پژوهش‌هایی مشابه موضوع مورد نظر نگارنده انجام شده اما موضوع پژوهش حاضر به صورت مستقل پیشینه ندارد.

شعر کودک و نوجوان شاعران مورد نظر گویای بخش غیر قابل انکار فرهنگ و اندیشه‌ی موجود در جامعه اند و بینش رایج در جامعه را توانسته‌اند با موفقیت در شعر خود به کار ببرند.

روش گردآوری بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای فیش برداری و استخراج مواد خام از دفترهای شعر شاعران مورد نظر بوده است و تطبیق نمونه‌های یافت شده با مفاهیم اخلاقی و تربیتی و عناصر متشکله پژوهش مرتبط و رسیدن به نتایجی که هم و هم خوان با مقدمات و متن پژوهش است.

مفاهیم اخلاقی و تربیتی بن‌مایه‌های انسانی و آموزه‌های اخلاقی موجود در گستره‌ی قالبی ادبی و متناسب با بیان و زبان شاعرانه در شعر کودک و نوجوان می‌باشد.

در این رساله پس از شرح مختصری درباره نیاز بشر به تربیت سالم و «کلیت» رفتار انسان و اهمیت و نقش تربیت و اخلاق در جامعه‌ی اسلامی پُر کاربردترین وجوه اخلاقی و تربیتی را با استناد به آیات و قرآن و احادیث ائمه‌ی معصومین (ع) و استفاده از چند منبع شرح داده ایم.

لازم به توضیح می‌باشد با توجه به احادیث معصومین (ع) صفحه‌ی دل کودک و نوجوان هم چون زمینی مستعد است که هیچ گیاهی در آن نرویده. و آماده‌ی هر نوع بذرافشانی است و یا هیچ بخششی از طرف پدران و مادران برای فرزند بهتر از تربیت نیست. چون تربیت زمینه‌ساز کمالات بعدی انسان است.

و ابن‌خلدون آموزش و پرورش را در خردسالی مهم می‌داند.

و هم چنین ابن‌سینا می‌گوید وقتی طفل از شیر مادر جدا گشت باید به تربیت او اقدام شود بنابراین سروکار ما با کودک یعنی با موجودی بسیار باعظمت در مجرای روشنایی‌ها و تاریکی‌های ابهام‌انگیز است.

انسان امروز نیاز خود را به چنین تربیتی دریافته است. او می‌داند که اگر در موقعیت‌های یادگیری مناسب و پایدار قرار گیرد. به تجربه‌هایی سود دست خواهد یافت. و زمینه‌ی برخوردارگی او از یک زندگی سالم مشروع و لذت بخش فراهم خواهد شد. بنابراین کار دست‌اندرکاران آموزش و پرورش ایجاد زمینه‌ی فعالیت‌های یادگیری

برای همگان به ویژه کودکان و نوجوانان است و لازم است بهترین اثر بخش ترین و سالم ترین وسیله ها و امکان های تربیتی را برای پرورش همه جانبه ی فراگیران فراهم سازند. (نعمت الهی، ۱۳۸۵: ۴)

تا احساس های دینی، اخلاقی و زیبا دوستی آنان پرورده شود یکی از امکان های سودمند، ادبیات، کودک و نوجوان است و شناخت درست این مقوله و کاربرد دقیق و بجای آن نیازمند شناخت همه جانبه ی کودک و نوجوان است گروهی از روان شناسان رشد تغییرهای رفتار فرد را در چرخه ی زندگی تا پایان نوجوانی ادامه می دهند و برای این رویکرد چند دلیل دارند. بنیادی ترین و بیشترین تغییرهای رشدی انسان در دوران کودکی روی می دهد و بیش تر آنها تا پایان زندگی فرد ادامه می یابد تعامل های اجتماعی یادگیری و کاربرد زبان، حافظه توانایی های استدلال و دیگر توانایی های دوران زندگی در همین مرحله پیدا می شود. همه ی روان شناسان به این باورند که رویدادهای نخستین سال های زندگی کودک اثری عمیق بر مرحله های رشد و تکامل او دارد. بنابراین شخصیت هر فرد بازتاب این رویدادها و مرحله های تکامل اوست. هر چند همه ی روان شناسان رشد و تکامل دوران کودکی را دنبال نمی کنند بازکرد و ریشه یابی رفتارهای پیچیده ی بزرگسالان نیازمند مطالعه ی رفتارهای کودکی آنان است. (همان، ۶)

مطالعه ی روان شناختی کودک برای همه ی دست اندر کاران تعلیم و تربیت، به ویژه معلمان و مربیان و مدیران مراکز آموزشی ضروری است. زیرا آگاهی از چگونگی رشد و تکامل همه جانبه کودک، عامل های اثرگذار و کیفیت رشد او و نظریه های که درباره ی چرایی و چگونگی تغییرهای رشدی مطرح است. از موردهای بنیادی تعلیم و تربیت به شمار می رود و دوران های دیگر به این پایه استوار است. (همان، ۷)

۱-۲- ادبیات چیست ؟

ادب به معنای دانش فرهنگ معرفت را و رسم پسندیده خوی خوش گفتار و کردار نیکو. نگاهداشت حد هر چیز است و پاک گردانیدن ظاهر و باطن از هر گونه آرایش ادب نفس خوانده می شود. آنچه به ادب نسبت داده می شود «ادبیّه» است علوم ادبیّه دانش هایی است که زمینه ی شناخت و سنجش احوال نظم و نثر را فراهم می سازد، گزارش توضیح تفسیر آفاق و انفس، شیوه ی خاص و تظاهرات هنری هر قوم و در قالب کلام، چگونگی تعبیر و بیان احساس ها عاطفه ها و اندیشه ها در صورت های گوناگون برخی از تعریف های ادبیات است. (نعمت الهی ۱۳۸۵: ۳۱)

ادبیات به تعبیری مجموعه ی دانش ها فن ها و آفرینش های ادبی هنرمندان هر قوم و ملت است. سرچشمه ی هر آفرینش نیز اهتزاز روح است. زیرا سخن از روح انسان می تراود. ادبیات را می توان تجلی های هنرمندانه ی اهتزاز روح هنرمندان هر قدم و ملت در قالب های نظم و نثر دانست که فرهنگ ملی و مذهبی آنان را پشتوانه دارد. (همان، ۳۲)

قالب نثر و نظم را می توان به دو دسته ی کلی روایی و غیر روایی تقسیم کرد که هر یک از آن ها نیز دو دسته اند افسانه حکایت قصه داستان رمان نمایشنامه ... در قالب های نثر روایی (داستانی)

نامه، خاطره، نثر نامه زندگی نامه حسب حال تاریخ مقاله گزارش تک نگاری و ...

در قالب های نثر غیر روایی (غیر داستان)

افسانه حکایت قصه داستان و ... در قالب به پایه ی نوع درونمایه دسته بندی موضوعی (حماسی، ؟ تعلیمی عرفانی

انتقادی اجتماعی، ...) نیز دارد)

۳-۱ ادبیات کودک و نوجوان

ادبیات کودک و نوجوان مجموعه‌ی آثار یانوشته‌های نویسندگان متخصص است که با توجه به ذوق و سطح بالیدگی کودکان تهیه می‌شود (نعمت الهی ۱۳۸۵: ۳۴) همچنین مجموعه‌ی نوشته‌ها سرودها و گفتارهایی است که به وسیله‌ی بزرگسالان جامعه برای خردسالان فراهم شده است. آنچه ادبیات کودکان و نوجوانان را از ادبیات بزرگسالان ممتاز می‌کند تفاوتی است که بین نیازها و امکانات کودکان و بزرگسالان وجود دارد. مناسب و درخور فهم کودک و نوجوان برای هدایت او، به سوی رشد است. (همان، ۳۵)

هنر و ادبیات فضیلت‌های فراموش شده فطری را هنرمندان برجسته می‌کند از این رو در راستای معرفت دینی قرار می‌گیرد. این برجسته‌سازی برای ایجاد انگیزه و کشش به سوی فضیلت‌ها مناسب است. اما کافی نیست زیرا گروه‌های سنی توان پیگیری روند پرورش خویش را ندارند و خود راه رشد و کمال مصداق‌های راه یافتگان را نمی‌توانند بیابند. بنابراین آشنا کردن غیر مستقیم آنان با ارزش‌های دینی در این دوره که زمینه‌ساز شکوفایی و شکل‌گیری شخصیت آنان در آینده خواهد بود. کاری بایسته و شایسته است. ادبیات کودک و نوجوان در روند تعلیم و تربیت (رسمی و غیر رسمی) گروه‌های سنی کارکردی ویژه دارد قالب‌ها و انواع گوناگون ادبی با درونمایه‌های مذهبی بهترین راه و شیوه‌ی ورود به دنیای آنان است.

خداوند متعال نیز در قرآن کریم برای نشان دادن سرانجام پاکدامنی (قصه‌های یوسف (ع) و مریم (س)) پایداری در برابر شکنجه‌های دشمنان دین (قصه‌های اصحاب کهف) گریز از محیط‌های آلوده. پایان عبرت‌انگیز بدکاران و سرانجام نیکوکاران (قصه‌های اصحاب کهف) از قالب قصه استفاده کرده است. ادبیات کودکان و نوجوانان یکی از دانش‌ها و تخصص‌هایی است که امکان ارتباط بهتر با بچه‌ها را فراهم می‌سازد. (رحماندوست ۱۳۷۸: ۱۰)

۴-۱- اصول ادبیات کودک و نوجوان

اصول آفرینش‌های ادبی کودک و نوجوان همان اصول آفرینش‌های ادبی بزرگسالان است. آنچه این دو مقوله را متفاوت می‌کند توانمندی‌ها و ویژگی‌های مخاطبان از سویی هدف‌ها کاربردها و کارکردهای ادبیات کودک و نوجوان، مخاطبان از سویی دیگر است. پس می‌توان اصول آفرینش‌های ادبی را عام و خاص خواند. این اصول در عنوان نیز نهفته است. اصول ادبیات بخش عام و کودک نوجوان بخش خاص آن است. اصول عام: شامل تازگی درونمایه خیال‌انگیزی، زبان، لحن، بیان، سبک، طرح، غالب مناسب، تناسب درونمایه و غالب، شیوایی و رسایی، گیرایی و دل‌انگیزی و ... است.

اصول خاص ادبیات کودک و نوجوان

آفریننده‌ی آثار ادبی کودک و نوجوان علاوه بر دارا بودن تخصص ادبی نیازمند شناخت اصول تعلیم و تربیت روان‌شناسی و جنبه‌های گوناگون فرهنگی مذهبی و ملی جامعه خویش است، آثاری که می‌آفریند با خواسته‌ها و نیازها احساس و عاطفه ذهن زبان زمان تجربه‌های مخاطبان و ارزش‌ها و باورهای مذهبی و ملی جامعه آنان تناسب داشته باشد.

آفرینش های ادبی ویژه کودکان و نوجوانان هنگامی با خواسته ها و نیازهای آنان تناسب خواهد داشت که آفرینندگان آن ها به دنیای کودک و نوجوان عصر خویش وارد شوند و خواسته ها و نیازهای گوناگون آنان را بشناسد و پس با شگردهای ادبی درون مایه هایی گیرا به کشش و دل انگیز در خور توان و دریافت گروه های سنی بیافرینند و آن ها و قالب هایی مناسب و روز آمد ارائه دهد.

تناسب اثر با احساس و عاطفه ی مخاطبان

گروه های سنی، احساس و عاطفه های نیرومند دارند. شکل گیری اثر ادبی ویژه ی آنان در چنین فضایی، احساس و عاطفه ی مخاطبان را بر می انگیزد و گیرایی کشش و همدلی و اثر گذاری ماندگار می آفریند. بنابراین، آفریننده ی آثار ادبی علاوه بر تخصص ادبی و شناخت همه جانبه ی گروه های سنی باید در کاربرد قالب های مناسب و عنصرهای زبانی و ادبی سازگار با احساس و عاطفه آنان توانا باشد تا بتواند پیام خود را در بسته ی از احساس و عاطفه ارائه کند.

تناسب اثر با توانایی های ذهنی مخاطبان

ذهن کنجکاو و خیال پرداز کودک و نوجوان همواره پاسخ پرشش های گوناگون و فراوان خود را می جوید. برخی پاسخ ها را می باید اما دریافت برخی پاسخ ها از توان ذهنی او فراتر است. آفریننده ی آثار ادبی کودک و نوجوان با شناخت و پذیرش این ناتوانی وظیفه دارد. که پاسخ هایی درست ساده و متناسب با درک آنان بیابد آنها را در درونمایه هایی مناسب بگنجانند و در قالب هایی فراخور توان و شرایط مخاطبان ارائه دهد. تا آنان پاسخ های پرشش های خود را به طور غیر مستقیم بیابند و به تدریج با واقعیت های زندگی آشنا شوند و زمینه ی پرورش عقلانی آنان برای شرایط گوناگون زندگی فراهم گردد.

آفرینش شخصیت های داستانی تمثیلی و تدوین زندگی اسوه ها و الگوهای راستین ویژه ی گروه های سنی در این زمینه راه گشااست.

تناسب اثر با زبان مخاطبان

زبان آموزی برای گروه های سنی امری حیاتی و نیازی بنیادین است. زبان آنان با واژه هایی شناخته شده و محدود باز می شود. پس از آن با واژه هایی بیش تر دستوری ساده و جمله هایی کوتاه گسترش می یابد. سپس متن هایی ساده و روان در چارچوب زبان معیار در اختیار آنان قرار می گیرد و همراه با رشد روز افزون آنان گسترش و پیچیده می شود. بنابراین، لازم است که زبان آفرینش ادبی، ساده رسا شیوا هماهنگ با رشد ذهنی و زبانی و در خور توانایی ها، توانمندی ها و تجربه های هر یک از گروه های سنی باشد تا زمینه ی آموزش زبان افزایش گنجینه ی واژگان ایجاد رابطه و دستیابی آنان به پیام آثار ادبی فراهم شود.

تناسب اثر با شرع و عرف جامعه ی مخاطبان

آموزش و پرورش افراد هر جامعه بر پایه ی اصول و مبانی نظری و عملی یک مکتب استوار است انسان در مکتب های گوناگون تعریف ها وظیفه های فردی و جمعی گوناگون دارد.

انسان در اسلام بود الهی و نمود مادی و استعداد خداگونی دارد.

دنیای جولانگاهی برای زندگی گذرای او هست و آخرت سرای زندگی پایدار او ....

بنابراین آشنایی آفرینندگان آثار ادبی گروه های سنی با اصول و مبانی آموزش و پرورش اسلامی، راهنمای آفرینش آثاری ارزشی و آرمان گرایانه است آثاری که می تواند ارزش ها باورها و آرمان های راستین قلبی را در فضایی عاطفی هنری در خور توانایی ها و شرایط گروه های سنی شناسایی و به رفتار تبدیل کند.

تناسب اثر با تجربه های مخاطبان

تجربه اندوزی های کودکان از هنگام که قدرت تشخیص پیدا می کنند، با تجربه هایی ساده و محدود آغاز، و برابر توانایی هایی شخصی، نوع زندگی، فرهنگ خانواده و جامعه ی آنان پیچیده گوناگون و گسترده می شود. برخی از این تجربه ها فردی و برخی دیگر گروهی و همگانی است. دسته بندی این تجربه ها، به پایه ویژگی های گروهی و همگانی گروه های سنی زمینه ساز ورود آفرینندگان آثار ادبی به دنیای آنان است. آثاری که با توجه به این تجربه ها آفریده شود. احساس و عاطفه ی مخاطبان را بر می انگیزد همدلی می آفریند و اثر گذاری را ماندگار می سازد..

۱-۵- هدف های غایی ادبیات کودک و نوجوان

هدف های غایی را در شش عنوان می توان گنجانند. شناخت خود خدا خلق خلقت رابطه ی پدیده های خلقت با خالق، خالق با خلق، هدایت کودک به سوی رشد و کمال بدون رسیدن به شناخت های بالا ممکن نیست. کودک به شناخت ویژگی ها و واقعیت های وجود خویش نیاز دارد و همواره در جست و جوی یافتن پاسخ های خویش است کیست؟ از کجا آمد؟ اینجا چه می کند؟ به کجا خواهد رفت؟ ... (نعمت الهی ۱۳۸۵ : ۳۶)

انسان موجودی اجتماعی است این نیاز همواره او را به زندگی جمعی سوق می دهد. (شناخت خلق)

حیات انسان در گرو کارکرد هماهنگ و هدف دار پدیده های گوناگون و فراوان دستگاه آفرینش است شناخت پدیده ها جایگاه آن ها سودمندی هایی که برای انسان دارد و نوع رابطه ای که با طبیعت باید برقرار شود. اهمیتی ویژه دارد. (شناخت خلقت)

خداگرایی امری فطری و انسان موجودی کنجکاو پژوهنده و اندیشه مند است (شناخت خالق)

شناخت های ششگانه انسان را در جهت یافتن پاسخ پرسش ها یا اصلاح آن ها راهنمایی می کند بینش منش و کنش او را در زندگی فردی و جمعی سمت و سو می دهد.

هدف های غایی سمت و سوی آفرینش های ادبی گروه های سنی را تعیین می کند.

صاحب نظران در بازی هدف های اصلی ادبیات گروه های سنی نظریه های گوناگون دارند ایجاد سرگرمی، آموزش غیر مستقیم، پرورش قوه ی تخیل و احساس و عاطفه پرورش های شناختی دینی اخلاقی و اجتماعی افزایش رشد ذهنی و مهارت های کلامی ارضای نیازهای جمال دوستی نوجوانی نوآوری- پیداسازی و حساسیت برانگیزی برخی از هدف هایی است که برای ادبیات کودک و نوجوان برشمرده اند.

۱-۶- شعر کودک و نوجوان

شعر کودک پلی میان شعر عامیانه ی کودکان و شعر رسمی (محض) است، از این رو، پیروی شعر کودک از وزن و قافیه شعر رسمی ضروری است. پس موزون و مقفا بودن به تعریف شعر کودک نیز راهی یابد اما دیگر عنصرهای شعری (احساس، عاطفه، تخیل، زبان موسیقی، قالب و...) بر پایه ی ارزش و جایگاه هر یک برابر نیازها

توانایی ها و ویژگی های کودکان به کار گرفته می شود. بنابراین شعر کودکان و شعر بزرگسالان همانندی ها و تفاوت هایی دارد.

۱- شعر بزرگسالان مخاطبی معین ندارد. اما شعر کودکان دارد. پس رعایت وضعیت و شرایط گروه های سنی آنان ضروری است.

۲- حوزه ی واژگان و عنصرهای شعری بزرگسالان گسترده اما در شعر کودکان محدود است از این رو رعایت حوزه ی واژگان زبان آنان و تناسب عنصرهای شعری با وضعیت و شرایط آنان لازم است.

۳- لحن و بیان در شعر بزرگسالان بیشتر جدی و سخنورانه اما در شعر کودکان طنز شوخی معمّا بازی گونه و مهمل پردازانه است.

۴- زاویه ی دید شعر بزرگسالان گوناگون و گاه بدبینانه است اما شعر کودکان نیازمند زاویه ی جدیدی خوش بینانه فضایی شادی بخش و حرکت آفرین است.

۵- قالب های شعری آرایه ها و وزن در شعر بزرگسالان فراوان و گوناگون اما در شعر کودکان محدود است.

۶- دامنه ی تصویر سازی و خیال پردازی در شعر بزرگسالان گسترده اما در شعر کودکان محدود گاه به دوران این عنصرهاست.

۷. درونمایه در شعر بزرگسالان گوناگون اما در شعر کودکان محدود است و گاه درونمایه ندارد. پس شعر کودک بیش تر ویژگی های شعر بزرگسالان و گاه همه ی آن ها را دارد آنچه تفاوت می کند، هدف درونمایه زاویه ی دید، جهت گیری و شیوه های ساخت پرداخت و عرضه ی آن است که بر پایه ی ویژگی ها توانایی ها و شرایط گروه سنی تغییر می کند و همراه با رشد آنان از سادگی و پیچیدگی و سرانجام به حوزه ی شعر بزرگسالان می رسد بنابراین تدوین تعریفی فراگیر و رسا برای شعر کودک و نوجوان که مخاطبان آن گروه های سنی گوناگون هستند کاری دشوار است و شاید به تعریف های گوناگون نیاز داشته باشد اما شعر ناب کودک تجلی اهتزاز روح شاعر در قالب های شعری مناسب با زاویه دید کودکانه است.

شعرها و ترانه های عامیانه به دلیل سادگی ساختمان صمیمیت بیان فراوانی عاطفه و مردمی بودن سوژه ها و موضوع ها و داشتن وزن های مخلفت حالتی را دارد که به راحتی از دهان بزرگتر ها به ذهن بچه ها انتقال می یابد و تکرار می شود هر کدام از شعرها و ترانه های عامیانه می تواند منع الهام بخش مهمی باشد و مقدمات داشتن شعر کودکان را فراهم آورد شاعر کودکانه سرا می تواند با بهره گیری از اوزان کوتاه، کلمات صیقل یافته ترکیبات عامیانه و صمیمت موجود در شعرهای عامیانه به خلق آثاری نو پردازد که ریشه در ترانه ها و شعرهای عامیانه داشته باشد.

در میان اشعار عامیانه مثلها و چیستان ها بیش از بقیه انواع شعرها و ترانه های میانه به کار بچه ها می آمده است.

چیستان ها هم جنبه ی آموزش داشته اند و هم جنبه ی بازی

در میان آثار شاعران قدیم اشعاری هست که برای کودکان زبان خودشان سروده شده اند. این اشعار چون در

زمان خودشان کودکان را مخاطب قرار داده اند حایز اهمیت هستند

با گذشت زمان و پیشرفت علوم توجه خاص به کودکان و نوجوانان در میان خانواده ها مطرح شد، روانشناسی رشد به تفکیک بیان ویژگی ها و نیازهای کودکان و نوجوانان را در مراحل سنی مختلف پیش روی علاقمندان به ترتیب دست بچه ها نهاد. توجه بیش تر به کودکان به شعر کودکان و نوجوانان نیز جایگاه ویژه ای بخشید.
(رحماندوست، ۱۳۷۸: ۴۷)

قالب های شعر کودک

اگر چه قالب های شعر کودک همان قالبهای شعر رسمی است همه ی آن ها برای درونمایه های کودکانه مناسب نیست کودکانه سرایان اغلب از قالب های چهار پاره، مثنوی و گاه از قالب های غزل نیمایی دو بیتی رباعی و تلفیقی نیز استفاده می شود.

چهار پاره: قالبی است با شماری از بند های چهار مصرعی هم وزن که مصراع های دوم و چهارم هر یک از بندها قافیه ی مستقل دارد از این رو شاعر در تنگنای قافیه گرفتار نمی شود و ظرفی مناسب برای پرداختن به موضوع های گوناگون و درونمایه های طولانی به ویژه قصه های منظوم است. این قالب جهانی که پس از انقلاب مشروطه وارد شعر فارسی شده است. مناسب ترین قالب شعر کودک به شمار می رود.

۱. پس پدر کی زجبه می آید	۳. گفت مادر به کودکش که بهار
۲. باز کودک ز مادرش پرسید	۴. غنچه ها و شکوفه ها که رسید
۵. باز کودک ز مادرش پرسید	۷. گفت مادر که هر زمان در باغ
۶. کی بهار و شکوفه می آیند؟	۸. غنچه ها لب به خنده بگشایند
۹. روز دیگر سراغ باغچه رفت	۱۱. دید لب بسته است غنچه هنوز
۱۰. کودک ما به جست و جوی بهار	۱۲. بر لب غنچه نیست بوی بهار
۱۳. گفت ای غنچه های خوب چرا؟	۱۴. زودتر بشکفید و باز شوید
۱۴. لبتان را زخنده می بندید	۱۵. آی گل ها چرانی خندید؟

مثنوی قالبی است که بیت های آن وزن مشترک اما قافیه ی مستقل دارد. چون تنگنای قافیه ندارد پس از چهار پاره، مناسب ترین قالب شعر کودک و نوجوان است.

۱- به مادرم گفتم آخر این خدا کیست	که هم در خانه ی ما هست و هم نیست
۲- تو گفتی مهربان تر از خدا نیست	دمی از بندگان خود جدا نیست
۳- چرا هرگز نمی آید به خوابم	چرا هرگز نمی گوید خوابم
۴- نماز صبحگاهت را شنیدم	تو را دیدم خدایت را ندیدم
۵- به من آهسته مادر گفت فرزند	خدا را در دل خود جوی یک چند
۶- خدا در بوی و رنگ گل نهان است	بهار و باغ گل از او نشان است
۷- خدادر پاکی و نیکی است فرزند	بود در روشنایی ها خداوند

(گل بادام پروین دولت آبادی)

(نعمت الهی، ۱۳۸۵: ۱۳۷)

غزل: در اصطلاح شعرای فارسی اشعاری است بریک وزن و قافیت با مصراع مسرع که در معمول متوسط مابین پنج بیت تادوازده باشد. موضوعات اصلی غزل بیان احساسات و عواطف و ذکر جمال و کمال است. (شمسیا ۱۳۸۳، ۳۰۲) کودکانه سرایان گاه قالب غزل را برای نمایاندن احساس و حالت های درونی گروه های سنی به کار می گیرند.

بابا دارد می خندد	حتماً بابا خوشحال است	یک گل روی قالیچه	هر چیزی که غمگین بود
دنیا دارد می خندد	زیرا دارد می خندد	با ما دارد می خندد	حالا دارد می خندد

(خنده بابا، افشین علا)

قالب نیمایی: قالب نیمایی نیز برای درونمایه های داستانی مناسب است این قالب در شعر نوجوان بیش از شعر کودک تجربه شده است. اما آنان را جذب نکرده است زیرا سرایندگان ناخواسته از قلمرو گروه های سنی به سوی دنیای بزرگسالان می گرایند و مخاطبان خود را فراموش می کنند.

شکوه قاسم نیا

بند مرواید

قطره قطره
دانه دانه. اشک لرزانم چکیده
از دو چشمم. تا به چانه. جوی باریکی کشیده
پیش چشم گشته پیدا، آسمان پرستاره
لانه کرد مرغ غم ها درنگاه من دوباره
من چه دارم؟ صد ستاره. در شب ظلمانی غم
غم ندارم گشته پاره بند مرواید اشکم (قاسم نیا ۱۳۸۰: ۲۱)

محمود کیانوش

زیر داربست

زیر داربست تاک
بنشین سقف دار بست رانگاه کن؛
در روز یادی از ستاره ها و ماه کن
برگ های تاک را هر یک
همچوه ماه سبز و تابناک بین، خوشه های پاک را
با هم، خوشه ی ستاره های تاک بین

قالب های تلفیقی. محدودیت قالب های شعر کودک و نوجوان سرایندگان را به آن داشته است که پیوسته در جستجوی قالب هایی نو باشند و با تلفیق بحرهای گوناگون قالب هایی نو ساخته اند و درونمایه های کودکانه و نوجوانانه را در آن ها پرورده و ارائه کرده اند.

زیبا، زیبا. فردا تو را دوباره مانند من درب ها فردا بیرون می آیی

ای خورشید خواهم دید

می خوابی

می تابمی

(خورشید: اسدالله شعبانی)

من می آیم به صحرا تو هم با ما می آیی
با بابا تا این جا!
وقتی ما در صحرایم با مایی
مادر پایین اُمّا تو بالای...

درونمایه‌ی شعر کودک

شعر با اندیشه پیوندی دیرینه دارد. جنبه‌های آموزشی و تربیتی درونمایه، شعر کودک را نیز به ناچار اندیشه مند می کند، گاه شاعر چون آموزگاری دور اندیش بنابه تشخیص خود نیاز کودک درونماه ای اندیشه مندانه را برای آموزش مستقیم در قالب شعری ارائه می دهد.

گاه دنیای کودک را تجربه می کند احساس عاطفه و نوع نگاه او را می شناسد نیازها و آرمان های او را احساس می کند اندیشه ی خود را از این دنیا و عنصرهایش بر می گزیند و سازگار با آن درونمایه ای اندیشه مندانه می سازد آن را نازک اندیشانه می پرورد به زبان کودک می سراید و در فضا و زمینه ای دل انگیز جنبه های آموزشی و تربیتی را بر دل و جان گروه های سنی می نشاند.

درونمایه ی شعر کودک می تواند وصفی تمثیلی تعلیمی و... باشد.

درونمایه‌ی وصفی

وصف، شناسایی جنبه های گوناگون یک پدیده است شاعر کودک بر پایه ی این گونه شناسایی درونمایه ای مناسب برای گروه های سنی می سازد.

نمونه‌ی شعر با درونمایه‌ی وصفی | برف آمد برف آمد، آتشی روشن کنیم برف آمد برف آمد جامه ای برتن کنیم | شاخه ی خشک درختان پر شد از برف سفید می توان گل های برخی را ز روی شاخه ها چید | برف می رقصد چه زیبا برف می فرصد چه شاد برف می رقصد به همراهی باد

(کتاب شعر کودک در ایران - عباس یمنی شریف)

عرضه ی درونمایه ی وصفی در قالب های شعری فراخور دریافت گروه های سنی در پیچه ای مناسب برای تماشای شاعرانه ی همه ی چیزهایی است که آنان به زندگی خود می بینند و خواهند دید و می شناسند و خواهند شناخت.

درونمایه‌ی تمثیلی

تمثیل به معنای مانند کردن صورت چیزی را به وسیله کلام تصویر کردن و داستان آوردن است. تمثیل در ادبیات فارس دامنه ای گسترده دارد. شخصیت های تمثیلی در ادبیات - بزرگسالان بیشتر جانوران هستند که ویژگی ها انسان دارند. اما در شعر کودک همه عنصرهای مادی و معنوی زندگی چنین ویژگی هایی را می پذیرند پس زمینه ی کار کودکانه سرایان گسترده تر است. بنابراین می تواند عنصرهای گوناگون را به کار گیرند درونمایه های اندیشمندانه ی خود را در رفتار آن ها جلوه دهند. یا از زبان آن ها بیان کنند.

من زبان نیستم ولی حرفم گر چه گنجشک نیستم اُمّا سایه انداز و خوش برو بالا
از نفس های باد می آید در بهاران سرای گنجشکم آهنین ساقه و گران جانم
گاه فریاد و گاه ناله ی سرد با زبان نسیم می خوانم گنجشکم نام من از قضا زبان گنجشک
گاه آرام و شاد می آید همنوا با نوای گنجشکم خود من سرور درختانم

(نعمت الهی ۱۳۸۵: ۱۴۳) (محمد کیانوش)

درونمایه‌ی تعلیمی: تعلیم به معنای آموزش و یاد دادن است. ادبیات تعلیمی ظرف عرضه‌ی دانش‌ها و آموزه‌های اخلاقی، مذهبی فلسفی اجتماعی و ... بخشی گسترده از ادبیات فارسی است. تعلیم در شعر کودک نیز جایگاهی ویژه دارد که نوع پنهان آن دل‌نشین و گیراتر است شاعر کودک برای ساخت درونمایه‌های تعلیمی- تربیتی، وصف و تمثیل را به کار می‌گیرد. فضا و زمینه‌ای مناسب می‌آفریند و جنبه یا جنبه‌های تعلیمی- تربیتی را فراخور دریافت و دنیای گروه یا گروه‌های سنی در آن فضا و زمینه برجسته می‌کند. نمونه

اگر افسرده‌ای از خود برون آی	زمان در مابسی افسرده رفتار
که دنیای درون تاریک و تنگ است	زمین در مابسی افسرده رنگ است
بجنب از جای و راهی شو به سوی	اگر خود نیستی آگاه از کار
که شیرین است دیدار طبیعت ننگ کن نیک در کار طبیعت	
زرنگش نیست در یک حال آنی	تو می بینی که هر سالی همان است
به هر آنی دگرگون می‌کند حال	نمی دانی که خود آن نیست هر سال
چو دارد شور و جنبش در همه حال	که مرگ و کهنگی از ماندن آید
بماند زنده و نو جاودانه	نویی در خویش خواهی شو روانه
نگه بر این سپهر بی‌کران کن	همان در خود امیدی نیست در خود
ز تنگی‌ها برون آی بی‌کران شو	روان شو با جهان وانگه جهان شو

۱-۷- ویژگی‌های شعر کودک و نوجوان

زبان و بیان: زبان کارآمدترین، نظام دارترین کامل‌ترین ابزار پیام‌رسانی و برآورنده نیازهای روزمره‌ی انسان است. پیام‌رسانی در ادبیات کودکان و نوجوان به ویژه شعر نقشی برجسته و چندجانبه دارد. پس لازم است شاعر گروه‌های سنی زبان معیار را برای سرایش برگزیند تا مخاطبان گوناگون او درست‌گویی درست‌نویسی و کاربرد جنبه‌های دستوری را در سطح و پایه‌ی خود به طور غیر مستقیم بیاموزند زبان در شعر کودک ساده طبیعی امروزی و قابل دریافت باید باشد.

سادگی زبان در شعر کودک بر دو اصل استوار است یکی این که واژه‌های آن از حوزه واژگان کودک بیرون نباشد دیگر این که ترکیب کلام به زبان ساده‌ی گفت و گو نزدیک باشد و در هم ریختگی شعر بزرگسالان را نداشته باشد رعایت این دو اصل دریافت درونمایه شعر را برای کودک آسان می‌کند.

آرایه‌های لفظی در شعر کودک: آرایه‌های لفظی مناسب شعر کودک تکرار ترصیح مطابقه و گاه تجنیس است.

تکرار پسندیده واژگان به ویژه در شعر خردسالان شعر را آهنگین و دل‌نشین می‌سازد.

آهای، آهای خبر ببر، خبر بیار   شکوفه‌ها هزار هزار   بنفشه‌ها قطار قطار
برای دیدن بهار   به باغ صف کشیده اند....

(شعر کودک در ایران محمد کیانوش)

(نعمت الهی ۱۳۸۵: ۱۴۷)

ترصیح موزون و هماهنگ کردن واژه های بیت های شعر، شعر کودک را روان آهنگین و زیبا می سازد.
مطابقه برابر کردن لفظ ها و معناها متضاد است این آرایه در شعر کودک علاوه بر آسان کردن فقط شعر نوع توازن معنوی هم ایجاد می کند.

یک جای دنیا

ابر است و باران

یک جای دیگر

خشک است

و سوزان

یک جا هوا گرم

یک جا هوا سرد

یک دانه شد سبز

یک ساقه شد زرد

(یک سبد بوی بهار، افشین اعلاء)

تشخیص: شخصیت دادن به پدیده های بی جان است

این آرایه در ادبیات کودک و نوجوان کاربردی گسترده و فراوان دارد. زیرا در دنیای کودک و نوجوان پدیده ها (طبیعی و مصنوعی) جاندار و دارای شخصیت هستند.

خیال انگیزی شعر کودکان همانند شعر بزرگسالان، پیرو قاعده های شعری است.

خیال عنصر پایدار شعر نیرویی باطنی و مجرد است که با حس مشترک رابطه ای تنگاتنگ دارد. حس مشترک م (شاهد) ه کننده و پذیرنده ی صورت های حس شدنی ها و خیال حافظ صورت های موجود در باطن پس یکی حس می کند دیگری تخیل میکند. خیال از نظر ادبی دامنه ی محدود دارد سخنوران آن را دستاورد «ایهام» می دانند و از جنبه های حقیقی و مجازی، جنبه ی مجازی آن را ارائه می کنند. تجربه ی شعری رویدادی روحی است که ناخودآگاه در باطن شاعر جلوه می کند (شفیعی کدکنی محمدرضا ۱۳۷۵: ۱۱۷)

عنصرهای تصویر ساز: شاعر برای تصویر کردن تجربه ی خود از آرایه های لفظی و معنوی ادبی (تشبیه، استعاره، کنایه، ابهام، ایهام، مجاز تشخیص و ...) استفاده می کند.

کودکان در زندگی خود بازی و در بازی های خود زندگی می کنند و دنیایی خیالی دارند آنان همه چیز را دنیای خوی جان می بخشند با آن ها دوست می شوند به آن ها عشق می ورزند از آن ها کمک می گیرند و آرزوهای خود را بر آورده می سازند. پس ذهن آنان برای خیال پردازی های شاعرانه- البته کودکان- آماده تر از ذهن بزرگسالان است (نقّاشی و بازی های کودکان نمونه ای از خیال پردازی های آنان است)

بنابراین شاعر کودک و نوجوان نیازمند شناخت ذهن زبان نیازها توانایی ها و دنیای مخاطبان خویش است تا بتواند همه چیز را از زاویه دید آنان بنگرد تصویر های شعری مناسب بیافریند ذوق و احساس و عاطفه و تخیل آنان را گسترش و پرورش دهد و پیام های خود را در ذهن و زبان آنان ماندگار سازد.

شاعر کودک برای تصویر سازی بیش تر از تشبیه استفاده می کند اما شاعر نوجوان علاوه بر تشبیه. استعاره مجاز تمثیل و اغراق را نیز به کار می گیرد.

هر روز صبح زود، مادر
مانند گل ها هست بیدار
با دقت و آرام و چابک
او آشنا با هر درخت است
با هر گلی هم می شود دوست
توی حیاط کوچک ما
در سفره ای که چیده مادر
خورشید توی هاست
آن ابر کوچک روی قوری

لبخند بر لب می کند کار زیباترین گل ها خود اوست مثل کبوتر پاک و زیباست
از عطر چای و نان تازه با دست های خوب مادر ما خواب بودیم و سماور
پر شد تمام خانه ی ما حاضر شده صبحانه ی ما مانند مادر بود بیدار

همراه او از اول صبح با مادر ما زند حرف پاکیزه و زیبا نشسته
دارد به شادی می کند کار با قل قل ریزش سماور چون دختری پهلوی مادر
استعاره: در شعر کودک و نوجوان نباید به پیچیدگی شعر بزرگسالان برسد.

(نعمت الهی، ۱۳۸۵: ۱۵۰)

وقتی تو را دیدم	گفتم که خورشیدی	با شادی بسیار	ای میوه ی خوش بو!
گفتم چه زیبایی!	گفتم ها مهتابی	از شاخه ات چیدم	ای خنده روی شادا!
گفتم که شاید تو	اهل بهستی تو	لب های سرخت را	ای سیب سرخ من!
از نسل گل هایی	شیرین و پر آبی	با خنده بوسیدم	باغ از توشه آباد!

اغراق: بزرگ نمایی یک کس یا یک چیز است.

اغراق یکی از عاملهای خیال انگیزی شعراست و در شعر کودک و نوجوان نیز کارایی دارد.

آب از چشمه ی من پای من از خاک تا خورشید
کم کم آمد بالا می رود از نور آسان تر

چشمه ی کوچک شد تا به دست من چراغ ماه
تگه ای از دریا .... به زمین تابد فروزان تر....
(نعمت الهی ، ۱۳۸۵ : ۱۵۲)

(شعر از خاک تا خورشید محمود کیانوش)

گیرایی و دل‌نشینی: شعر دستاورد موسیقی (آهنگ) تازگی درونمایه تناسب ساختار و درونمایه تناسب درونمایه با ویژگی های گروه های سنی طنز آمیزی بهره مندی از عنصرهای فرهنگی لحن و بیان عاطفی آن است. موسیقی وزن در شعر خردسالان همانند شعر عامیانه هجایی (ترانه ی) است. ویژگی های برجسته ی وزن های مناسب کودکان هماهنگی با وزن های هجایی کوتاهی بر جنب و جوشی و هیجان انگیزی است.

وزن شعر کودک و نوجوان پیرو وزن های عروضی است.

تجر های متقارب (فعولن... هزج (مفاعیلین... رجز (مستفعلن....)

رمل (فاعلاتن....) مناسب تر از بحرهای دیگر است.

قافیه در شعر گروه های سنی به ویژه خردسالان کارکردی برجسته دارد و گاه ارزش آن از درونمایه بیش تر است. زیرا معیار شعر بودن کلام در نظر کودک قافیه داشتن آن است و کودک پیش از آن که وزن یا بچه های شعری را بشناسد موسیقی قافیه را می شناسد.

قافیه عنصر جدایی ناپذیر شعر گروه های سنی است. (نعمت الهی ۱۳۸۵ : ۱۳۵)
درونمایه

سراینده توانا به دوره ی کودکی و نوجوانی خود باز می گردد یا مخاطبان خویش همراه می شود دنیایشان را تجربه می کند همه چیز را از زاویه ی دید آنان می بیند و با الهام گرفتن از این دنیا درونمایه ای سازگار با شرایط ویژگی ها و درک و دریافت هر یک از گروه های سنی می سازد. و تجربه های هنری خود را با زاویه ی دید و زبان آنان، در قالب هایی ویژه می سراید تا زبان حال و آینه تمام نمای آنان شود.

طنز آمیزی. رشد و شکوفایی پیوسته ی کودکان و نوجوانان و «دور بودن آنان از دشواری های زندگی بزرگسالان خیال پردازی، ساده اندیشی و... شور و نشاط فراوان می آفریند. نمود این حالت ها در گفتار آنان شوخ طبعی لطیفه گویی، طنز پردازی و... در رفتار آنان بر خور مهر آمیز، عاطفی، آرمانی و انتقادی با همه ی پدیده های زندگی است از این رو وجود عنصر طنز در ادبیات آنان (شعر) جایگاهی ویژه دارد و می توان آن را رمز همزبانی و ورود به دنیای آنان دانست.

نمونه ها

یک گردی، سراو، دو تا چشم دو ابرو دو تا گوش
دو گیسو نشد نشد. دوباره! دماغ و دهن نداره
(رحماندوست)

بزن به طبل خوش خوی

بخند خوش زبانی کن

چه خواهی مهر از مردم

به مردم مهربانی کن

تام تام. تام تام

تاتام. تام تام!

..... محمد کیانوش (باغ ستاره ها)

این خانه اصلاً، خوب نیست هر روز با بابای من هر روز می گوید به من

این خانه مال احمد است در خانه دعوا می کند این خانه اصلاً مال ماست

بابای احمد احمد است احمد مرا هل می دهد آه ای خدای مهربان

اخلاق او خیلی بد است کفش مرا پا می کند پس خانه ی بابا کجاست؟

(اسداله شعبانی)

(نعمت الهی ۱۳۸۵ : ۱۵۸)

بهره گیری از عناصر فرهنگ عامیانه

ادبیات عامیانه سرچشمه ی ادبیات کودک است از این رو کودکانه سرایان همواره به بهره گیری از این پشته‌ها

ی گران سنگ نیاز دارند الهام گیری. تضمین یا نوسازی چیستان، مثل ها بازی ها و .. عنصرهای فرهنگ عامیانه را

روزآمد می کند.

ستاره های تب بر «اتل متل توتوله» خیلی قیل و قال دارم

با ابر پاره پاره قصه ی مردی که بود مرغ خبرنگارم

بابام شد، همسفر... داش من کوچوله .... شبیه زاغ و سارم ...

(شکوه قاسم نیا) (مصطفی مهماندوست) (اسدالله شعبانی)

«دویدم و دویدم»

به مدرسه رسیدم مدسه، به آسمان ها راه داشتپ

رو بامش دودکشایی سیاه داشت

حیاطش منظم و تمیز بود

کلاس هاش پر از صدای میز بود

رو دیوار هزار تا یادگاری

جلو در خوراکی ها روزگاری

بیچه ها شاپرکای یک رنگ

پریدند به سوی خانه با زنگ

(کاظم مزبای) (نعمت الهی ۱۳۸۵ : ۱۶۰)

قالب‌های نظم

نظم یعنی چیزی را در کنار هم چیدن به رشته کشیدن مروارید واژه ها را با ترتیبی ویژه در کنار هم قراردادن و در اصطلاح ادبی سخن موزون و قافیه و دارنظم نیز همانند نثر ساختار روایی و غیر روایی دارد. (نعمت الهی، ۱۳۸۵: ۱۰۳)

نظم روایی در ادبیات کودک و نوجوان کارایی فراوان دارد. زیرا در هم تنیدگی عنصرهای ساختار درونمایه ی افسانه قصه و داستان با عنصرهای شعر (وزن، آهنگ و خیال) تنگناهای هر یک را بر طرف می کند، بنابراین برای سرایش موضوع های گوناگون حماسی، عشقی، تعلیمی (دینی، فلسفی، فکاهی و ...) بسیار مناسب است.

کودکانه سرایان معاصر به تقلید از منظومه های کوتاه عامیانه و منظومه های سرآمد ادب فارسی سروده هایی مناسب گروه های سنی پدید آورده اند.

قالب های نظم قصه (داستان. افسانه) بیش تر مثنوی است. اما برخی از سرایندهگان قالب نیمایی را نیز (برای نوجوانان) به کار گرفته اند.

کودکی از جمله ی آزادگان	رفت برون با دو سه همزادگان
پایش از آن پویه درآمد دست	مهر دل و مهره ی پشتش شکست
شد نفس ان دو سه همسال او	تنگ تر از حادثه ی حال او
آن که ورا دوست ترین بود گفت	در بن چاهیش بیاید نهفت
تا نشود راز چو روز آشکار	تا نشویم از پدرش شرمسار
عاقبت اندیش ترین کودکی	دشمن او بود درایشان یکی
گفت همانا که در این همرهان	صورت این حال نماند نهان
چون که مرا زین همه دشمن نهند	تهمت این واقعه بر من نهند
زی پدرش رفت و خبر می کرد	تا پدرش چاره ی آن کار کرد
هر که در او جوهر دانایی است	به همه چیزش توانایی است

(مخزن الاسرار) وحید دستگردی - ۱۳۸۵ ص ۱۵۵

نمونه هایی از دوره های اخیر

- ۱- مرغی قشنگ جوجه ای داشت جوجه را خیلی دوست می داشت
  - ۲- جوجه ی او ناز نازی بود با جوجه ها همبازی بود
  - ۳- دنبال مرغ مهربان جوجه می رفت دوان دوان
  - ۴- جیک و جیک و جیک هر جا می رفت اینجا می رفت اینجا می رفت
  - ۵- به جوجه اش مرغ زرننگ گفته بود این حرف قشنگ
  - ۶- به تنهایی هر جا نرو دنبال جوجه ها نرو
  - ۷- گول نخوری یواش یواش مواظب گریه ها باش
- (نعمت الهی ۱۳۸۵: ۱۰۷)
- روزگاری داشت، یک بزdana
در خانه ی خود زندگی می کرد
به سر کوهی خانه ای زیبا
سه تا بچه داشت، رنگ همه زرد